

Şükür Secdesinin Fıkḥî Açından Tahlili

Öz: Bu çalışmada, şükür secdesinin fıkḥî boyutu nitel araştırma ve istidlâl metodu kullanılarak ele alınmıştır. Şükür secdesi; herhangi bir nimete kavuşan veya bir sıkıntıdan kurtulan kişinin, şükürünü yerine getirmek maksadıyla bir nevi Allah'a saygı göstermenin hem kalp hem de bunu fiili bir harekete ve dil ile ifade edecek şekilde yapılan eylemlerdendir. Şükür secdesini konu edinen birçok rivâyet ve uygulamada gerek Hz. Peygamber'in (s.a.v) gerekse ashâbının çeşitli vesilelerle Allah'a şükretmek için secde ettikleri bilgisine yer verilmiş olup söz konusu rivâyet ve uygulamaların birbirinden muhtelif olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum şükür secdesinin hükmü, namazın içinde ve dışında uygulanabilirliğinin keyfiyeti, kazası ve ilgili secdede aranan şartların mahiyeti gibi birtakım meselelerde farklı icthadların tezahürüne yol açtığı gözlemlenmiştir. Şükür secdesinin günlük hayatta çoğu insan tarafından uygulandığı muhakkaktır. Bu açıdan şükür secdesine yönelik söz konusu icthâdî meselelerin fıkḥî düzlemde tahlil edilip izaha kavuşturulması büyük önem taşımaktadır. Binaenaleyh bu çalışmada âlimlerin, şükür secdesi ve onunla ilintili olduğu tespit edilen meselelere dair icthâdî görüşler, mümkün olduğunca ileri sürülen hüccet ve istidlâlleriyle birlikte ortaya konulmuş; söz konusu deliller hakkında -varsa- karşıt görüş sahiplerinin tenkitlerine yer verilmiş; böylelikle mezkûr meseleler, tematik bir bütünlük dâhilinde tartışılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın şükür secdesine dair yapılacak olan sonraki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, Namaz, Secde, Şükür secdesi, Tilâvet secdesi.

Analysis of the Prostration of Thanksgiving in Terms of Fiqh

Abstract: In this study, the fiqh dimension of the prostration of gratitude was discussed using qualitative research and inference method. Prostration of thanksgiving; It is one of the actions taken in a way to show respect to Allah both in the heart and in an actual action and language, in order to express the gratitude of a person who has received a blessing or been saved from a problem. In many narrations and practices regarding the prostration of gratitude, it is stated that the Prophet and his friends prostrated themselves to thank Allah on various occasions, and it has been observed that these narrations and practices are different from each other. It has been observed that this situation has led to the manifestation of different ijthads on some issues such as the ruling of the prostration of thanksgiving, its applicability inside and outside the prayer, its qada and the nature of the conditions sought in the relevant prostration. It is certain that the prostration of gratitude is practiced by most people in daily life. In this respect, it is of great importance to analyze and explain the ijthad issues regarding the prostration of gratitude in the fiqh plane. Therefore, in this study, the ijthadi opinions of the scholars regarding the prostration of gratitude and the issues determined to be related to it have been put forward together with the proofs and inferences put forward as much as possible; Criticisms of opposing views, if any, regarding the evidence in question are included; Thus, the aforementioned issues were tried to be discussed within a thematic integrity. It is thought that this study will contribute to future studies on the prostration of gratitude.

Keywords: Islamic Law, Prayer, Prostration, Prostration of Thanksgiving, Prostration of Recitation.

İbrahim
SİZGEN*

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı. E-Posta: ibrahimsizgen@hotmail.com -ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-8589>.

Giriş

Allah Teâlâ'nın, en güzel bir biçimde yarattığı insana sayısız ve nihaysiz nimetler bahşettiği muhakkaktır. Nitekim bu hakikat, *"O size, kendisinden istediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki, Allah'ın nimetlerini tek tek saymaya kalksanız, başa çıkamazsınız"*¹ ve *"Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiği, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze serdiğini görmez misiniz?"*² ayetlerinde açık bir şekilde ifade edilmiştir. Yüce Allah insanoğluna bahşetmiş olduğu sayısız nimetler karşısında ondan kendisine şükretmesini istemektedir. Nitekim nimeti bahşedene şükretmek, söz konusu nimetlerin devamlılığına sebebiyet vermektedir. Bu gerçeği *"Yemin olsun, şükrederseniz elbette size nimetlerimi arttırırım."*³ nassı dile getirmektedir. Bu bağlamda Allah Teâlâ'ya şükür kalbî, kavî ve fiilî olmak üzere üç türlü incelenmiştir. Kalbî şükür, sayısız nimeti bahşetmekle lütuf ve ihsanda bulunan yüce Allah'ın her daim hatırlanıp düşünülmesiyle gerçekleşir. Kavî şükür, sayısız nimetlerin lütuf ve kerem sahibi Allah'tan geldiğini itiraf edip onu envâ-i zikirle anmak ve övmekle tezahür eder. Fiilî şükür ise, nimetin elde edilmesi veya sıkıntı ya da musibetten beri olunması sebebiyle Allah'a secde etmekle meydana gelir. Söz konusu şükür çeşitlerinin en faziletlisi fiilî şükürdür ki, bu da literatürde şükür secdesi olarak bilinmektedir. Nitekim kul, kendisine ikram ve lütufta bulunulan nimetleri elde etmesi veya sıkıntı ya da musibetten beri olması sebebiyle secdeye giderek kalbî ve kavî olmak üzere her iki cihetten Allah'a şükretmektedir.⁴

Aktarıla gelen çeşitli rivayetlerde Hz. Peygamber ve ashabının şükür secdesinde bulunduğu belirtilse de ilgili rivayetlerin hadis tenkitçileri tarafından problemli değerlendirilmesi şükür secdesinin hükmü hususunda ihtilafa yol açmıştır. Kimi doktrin, şükür secdesini sünnet ya da mekruh kategorisinde meşru görürken kimisi buna cevaz vermemiştir. Şükür secdesinin meşruiyetine ilişkin bu ihtilaf, şükür secdesinde namazda aranan birtakım şartların zorunlu olup olmayacağı meselesi yanında bahse konu secdenin namazın içinde ve dışındaki keyfiyetine dönük tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu yazıda şükür secdesine dair ilgili tartışmalar görüş farklılıklarıyla birlikte etraflıca incelenecek olup, ileri sürülen aklî ve naklî deliller ve bu delillere yönelik getirilen itiraz ve reddiyeler ele alınacaktır. Çalışmaya temel

¹ İbrahim, 14/34.

² Lokmân, 31/20.

³ İbrahim, 14/7.

⁴ Abdullah b. Abdülaziz Cebrîn, *Sücûdü's-şükür sıfatuhu ve ahkâmüh* (Mekke: Dâru Alemlî'l-Fevâid, 1996), 3-5; Ömer Fidanboy, *Burhânüddîn en-Neseî'nin Ulûhiyyet Anlayışı -İsimler ve Sıfatlar* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2023), 165.

oluşturması açısından şükür secdesinin kavramsal çerçevesine kısaca değinilecektir. Tespit edilebildiği kadarıyla fikhî bağlamda şükür secdesi meselesini ele alan hatırı sayılır bazı Arapça çalışmalara ulaşılmıştır.⁵ İlgili çalışmalarda istilâhî bazı kavramların tanımlamalarına yer verilmemesi, şükür secdesi meselesi içerisinde serdedilen ictihâdî görüşlerin istidlâllerine yönelik tenkit ve ta'liller yeteri düzeyde incelenmemiş olması gibi bazı eksiklikler tespit edilmiştir. Tüm bunlar şükür secdesinin fikhî tahlili açısından kısmen muğlaklığa sebebiyet vermektedir. Bu açıdan şükür secdesi konusunun sözü geçen eksiklikler dikkate alınarak farklı verilerle yeni araştırmalara konu olmayı hak ettiği düşünülerek bu yönüyle araştırmanın literatüre katkı sunacağı ümit edilmektedir.

1. Şükür Secdesinin Tanımı ve Hükümü

1.1. Lügat ve İstilah Manası

Şükür secdesi; şükür ve secde kavramlarının bir araya gelmesinden oluşan bir kavramdır. Şükür secdesinin lügat ve istilah manalarını yapabilmek için her iki kavramın tanımlanması önem arz etmektedir. Bu itibarla lügatte *“Yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik eden iyliliğiyle övmek; minnettar olmak”*⁶ anlamlarında kullanılan şükür kelimesi terim olarak *“Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma”* şeklinde tarif edilmiştir.⁷ *“Eğilmek, boyun eğmek, tevazu ile alını yere koymak”*⁸ anlamındaki secde ise fikhî terminolojide *“Namazda alın, burun, el ayakları, dizler ve ayak parmakları zemine değecek şeklide yere kapanma”* olarak tanımlanmıştır.⁹

⁵ Ebû Abdîrrahman Mahmud Cezâîrî, *İrşâdü'l-fıkr ilâ meşru'iyeti sücûdi's-şükr* (Kahire: Dâru'l-İmâm Ahmed, 2005), 1-64; Cebrîn, *Sücûdü's-şükr*, 1-145; Nihat Dalgın, “Secde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/271-272.

Cebrîn, *Sücûdü's-şükr*, 3-5.

⁶ Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/702; Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts), 4/423-424; Mustafa Çağrırcı, “Şükür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/259.

⁷ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî ğaribî's-şerhi'l-kebîr*, thk. Abdülazîm eş-Şinâvî (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts), 1/319; Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd – Mahmûd b. eş-Şerîf (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts), 1/311-312; Abdülkadir Geylânî, Ebû Muhammed Abdülkadir b. Mûsâ, *el-Gunye li-tâlibî tarikî'l-hak 'azze ve celle*, nşr. Ebû Abdîrrahmân Salâh b. Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 2/324; Râgib el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, thk. Ebû'l-Yezîd Ebû Zeyd el-Acemî (Kahire: Dâru's-Selâm, 2007), 198; Çağrırcı, “Şükür”, 39/259.

⁸ Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâ'il İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhitü'l-a'zam*, thk. Abdülhamîd el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 7/261; Dalgın, “Secde”, 36/271.

⁹ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, 1/266; Dalgın, “Secde”, 36/271.

İlgili kavramların tanımlarından yola çıkılarak şükür secdesinin şu şekilde tanımlanması mümkündür: “*Herhangi bir nimeti elde etme veya sıkıntı ya da musibetten kurtulma sebebiyle bireyin Allah’a karşı şükran ifadesi olarak yapmış olduğu secdedir.*”¹⁰

1.2. Hükmü

Âlimler, şükür secdesinin hükmü hususunda ihtilaf etmişler, bu hususta sünnet, mekruh ve gayrı caiz şeklinde üç farklı görüş ortaya koymuşlardır.

1.2.1. Sünnet Olduğu Görüşü

Genel kanaate göre şükür secdesi, sünnettir.¹¹ Bu görüşü benimseyen hukukçaların delilini Hz. Peygamber ve sahâbe uygulamaları teşkil etmektedir.¹² Bu delillerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Sa’d b. Ebû Vakkâs’tan (ö. 55/675) aktarılan bir hadiste Sa’d şöyle demiştir: “*Hz. Peygamber’le birlikte Mekke’den Medine’ye yola çıktık. Bir yere yaklaştığımızda yağmur yağdı. O, bir saat boyunca ellerini kaldırıp dua etti. Sonra secdeye kapıldı, uzunca secdede bekledi. Daha sonra secdeden kalkıp ellerini açıp bir saat boyunca dua etti. Yine secdeye kapıldı, uzunca orada bekledi. Tekrar ellerini kaldırdı ve “Rabbimden ümmetim için şefaate edebilme hakkı istedim. Allah, ümmetimin üçte birine şefaate edebilme hakkını verdi. Ben de buna mukabil rabbime şükretmek için secdeye gittim...”*”¹³ Nevevî (ö.676/1277) hasen kategorisinde incelenen bu hadisin şükür secdesinin sünnet olduğu hususunda son derece açık olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, kendisine verilen şefaate etme hakkını nimet olarak görmüş ve şükür secdesine gitmiştir.¹⁴

¹⁰ Seyyid Sâbık, *Fikhu’s-sünne* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1977), 1/224.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, , *el-Ümm*, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1973), 7/159; Ebû Ya’kûb İshâk b. Mansûr Kevsec, *Mesâilü’l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*, thk. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim vdğ (Medine: Câmi’atü’l-İslâmiyye, 2004), 9/4686; Alâüddîn Muhammed b. Ali Haskefi, *ed-Dürü’l-muhtâr*, nşr. Abdülmün’im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002), 105; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, thk. Abdülğaffâr Süleymân el-Bendârî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 3/331.

¹² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Muhezzeb* (Mısır: İdâretü’t-Tıbbâ’ati’l-Müniriyye, ts), 4/70; Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Gamzû ‘uyûn’i’l-besâir şerhu kitâbi’l-Eşbâh ve’n-nezâir* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985), 4/89.

¹³ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk, *Sünen-ü Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), “Salât”, 172.

¹⁴ Nevevî, *el-Mecmû’*, 4/70. Şefaate ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Fidanboy, İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî ve Kelâm Anlayışı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Eylül-2022, 132-143; *Buhârî’nin İlk Şârihlerinden İbn Battâl el-Kurtubî ve Belli Başlı Kelâmî Görüşleri*, Güncel Temel İslam Bilimleri Araştırmaları (İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2023), 43-59.

- Hz. Peygamber, Mekke'nin fethedilmesi, Bedir savaşında Ebû Cehil'in kafasının getirilmesi, Hemezân halkının İslâm dinine icabet etmesi gibi birtakım sevindirici haber kendisine ulaştığında ya da hastalık vb. herhangi bir musibeti bir başkasında gördüğünde Allah'a şükür mahiyetinde secde etmiştir.¹⁵
- Yemâme bölgesinin fethedildiği ve yalancı Peygamber Müseylime'nin (ö. 12/633) katledildiği haberini alan Hz. Ebûbekir, hilafeti döneminde birçok beldenin fütûhâta mazhar olduğunu işiten Hz. Ömer şükür secdesinde bulunmuşlardır.¹⁶
- Ka'b el-Ahbâr (ö. 32/652-53), Hz. Ömer'e -her daim adaleti elden bırakmaması kastıyla- hitaben "*Gökyüzünün sultanından yeryüzünün sultanına veyl olsun!*" demiş, Hz. Ömer, "*Bundan kendi nefsinin hesabı çekenler müstesna!*" ifadesini kullanmıştır. Bunun üzerine Ka'b da Hz. Ömer'in "*Bundan kendi nefsinin hesabı çekenler müstesna!*" sözünü tekrarlayınca Hz. Ömer, tekbir getirip şükür secdesine gitmiştir.¹⁷
- Aynı şekilde Nehrevân savaşında öldürülenler arasında Hâricîlerden Zü's-südeyye adındaki şahsın olduğunu görünce Hz. Ali'nin şükür secdesinde bulunduğu yer verilmiştir.¹⁸
- Ka'b b. Mâlik (ö. 50/670), tevbesinin kabul edildiği müjdesi kendisine verilince sevinçten secdeye kapılmıştır.¹⁹

Şükür secdesinin sünnet olduğuna dair istidlâl edilen ilgili rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber ve birçok sahâbînin şükür secdesinde bulunduğu görülmektedir.

1.2.2. Mekruh Olduğu Görüşü

Nehâî (ö. 96/714) ve Mâlikî mezhebinin meşhur kanaatine göre şükür secdesi mekruhtur.²⁰ Onlar bu görüşlerini naslar yanında birtakım akîl delillerle

¹⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 7/169; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Şerhu's-Siyer'i'l-kebir*, thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen eş-Şafi'î (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/154; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vdğ (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2/416; Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed Râfiî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz - Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 2/114.

¹⁶ Serahsî, *Şerhu's-Siyer'i'l-kebir*, 1/154.

¹⁷ Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasan İbnü'l-Müberred, *Mahdu's-savâb fî fedâ'ili emîri'l-mü'minin Ömer ibni'l-Hattâb* (Medine: 'İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 2000), 3/778.

¹⁸ Serahsî, *Şerhu's-Siyer'i'l-kebir*, 1/154; Sâbık, *Fikhu's-sünne*, 1/224.

¹⁹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/416.

²⁰ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 1/197; Serahsî, *Şerhu's-Siyer'i'l-kebir*, 1/153; Ebû Amr Osmân b. Ömer İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, nşr. Ebû Abdîrrahmân el-Ahdar el-Ahdarî (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 1998), 136.

desteklemişlerdir. Söz konusu istidlâllerden bazıları şöyledir:

- Enes b. Mâlik'ten aktarılan bir rivayette Enes şöyle der: “Cuma günü Hz. Peygamber hutbe okurken bir adam çıka gelir ve Hz. Peygamber’e kıtlıktan şikâyetinde bulunur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ellerini kaldırıp yağmur yağması için duada bulunur. Yağmur, diğer Cuma gününe kadar devam eder. Bir adam: “Ey Allah’ın elçisi! (çokça yağmur yağması sebebiyle) evler yıkıldı, yollar parçalandı. Allah’a dua ediver de bunu bizden uzak eylesin” dedi. Hz. Peygamber de (musibetin kalması için) dua etti ve o an bela uzak oldu.”²¹ ilgili rivayette Hz. Peygamber’in, yağmurun nimet olarak yağması sebebiyle son olarak çokça yağmur yağmasından ötürü meydana gelen musibetin bertaraf edilmesinden dolayı secde etmediği görülmüştür. Şayet nimetin elde edilmesi veya musibetin izalesi sebebiyle şükür secdesi sünnet olsaydı Hz. Peygamber bu olayda secdeye giderdi.²²
- Hz. Peygamber ve selef-i sâlih sürekli nimet içerisindeydi. Bu nimetlerin en büyüğü ise kuşkusuz sahip oldukları imandır. Buna göre şayet şükür secdesi, sünnet olsaydı Hz. Peygamber, sahip olduğu iman nimetinden dolayı bunu her daim yapardı. Bu davranışı da tevâtüren günümüze kadar nakledilirdi. Bu durumda Hz. Peygamber ve ashabının şükür secdesine gittiklerine dair herhangi bir şer’î nakil söz konusu değildir.²³
- Nimetlerin çok ve devamlı olması hasebiyle her bir nimet için şükür secdesine gidilmesi mümkün değildir. Kaldı ki bu durum, güç yetirilemeyen bir şeyin yüklenilmesine (teklif-i mâ lâ yutak) sebebiyet verir ki bu da caiz değildir.²⁴
- Şükür secdesine dair varit olan rivayetler daha sonra neshedilmiştir.²⁵

İleri sürülen bazı istidlâller karışık görüşün müntesipleri tarafından tenkit edilmiştir. Şöyle ki İmam Mâlik’e (ö. 179/795) elde edilen bir nimetten dolayı şükür niteliğinde secdeye gitmenin hükmü sorulduğunda seleften hiç kimsenin böyle bir şey yapmadığını belirterek bunun doğru olmadığını ifade etmiştir. Çünkü selef, böyle bir şeyi yapmış olsaydı zekât vb. ibadetlerde olduğu gibi bu

²¹ Muhammed b. İsmâ’il Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993), “İstiskâ”, 6.

²² Nevevî, *el-Mecmû’*, 4/70.

²³ Serahsî, *Şerhu’s-Siyerî’l-kebîr*, 1/153; Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/416.

²⁴ Ebü’l-Me’âlî Mahmûd b. Ahmed Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu’l-burhânî fi’l-fıkhi’n-Nu’mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 5/322.

²⁵ Hasen b. Ammâr Şürûnbulâlî, *Merâkı’l-felâh bi’-imdâdî’l-fettâh*, nşr. Salâh Muhammed Uveyza, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 191.

da kesinlikle aktarıldı. Yine kendisine bu konuda Yemâme bölgesinin fethi haberini alan Hz. Ebûbekir'in şükür secdesine gittiği sorulunca bunun Hz. Ebûbekir'e karşı yapılmış iftiradan ibaret olduğunu belirtmiştir.²⁶ Nevevî, bu görüşü benimseyen hukukcuların delil olarak getirmiş oldukları Enes b. Mâlik rivayetini şu şekilde izah ederek reddiyede bulunmuştur: "Hz. Peygamber'in bazı hallerde şükür secdesini terk ettiği bilinmektedir. O'nun şükür secdesini yapması bazen de terk etmesi, uygulama açısından şükür secdesinin caiz olduğunu beyan etmek içindir. Kaldı ki ilgili hadisten anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in minberde olduğu ifade edilmiştir. O'nun minberdeyken secdeye gitmesi ise oldukça meşakkatlidir."²⁷ Şâfiî âlim Râfiî el-Kazvîni (ö. 623/1226) nimetin devamlılığı halinde şükür secdesinin sünnet olmadığını aksine herhangi bir nimetin aniden tezahür etmesi ya da bir belanın def edilmesi anında meşru olduğunu belirterek²⁸ bu görüşün tutarlı olmadığına değinmiştir. Hanbelî hukukçu İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) şükür secdesine dair rivayetlerin oldukça fazla ve nitelik bakımından da sahih olmasına rağmen bunları ellerinin tersiyle itenlerin fasid bir görüş ortaya koymaktan öteye gitmediklerini belirttikten sonra nimetleri müstemirr (sürekli olan) ve müteceddid (yenilenen) olmak üzere ikiye ayırmış, müstemirr olan nimetlerin şükürün Allah'a kulluk edilerek, müteceddid nimetlerin ise Allah'a fiili olarak şükür secdesinde bulunarak mümkün olduğunu dile getirmiştir. Bu itibarla şükür secdesini mekruh ve caiz görmeyenleri eleştirmiştir.²⁹ Daha çok muhaddis kişiliği ile tanınan Münâvî (ö. 1031/1622), nimetlerin çok ve devamlı olması sebebiyle her bir nimet için şükür secdesine gidilmesinin mümkün olmadığına ilişkin delili doğru bulmamıştır. Çünkü şükür secdesi, vukuu ender olan nimetlerin elde edilmesine yönelik yapılmaktadır. Aksi halde nefes almak dahi bir nimettir. Hatta en büyük nimetler arasındadır. O vakit kişi, hayatı teneffüs etmesi sebebiyle gözünü kırmadan her daim şükür secdesine gitmesi icap ederdi. Böyle bir durum söz konusu değildir.³⁰

Şükür secdesine dair herhangi bir şer'î naklin söz konusu olmadığı istidlâlini Zeydî hukukçu Şevkânî (ö. 1250/1834) kabul etmemiş, buna dair birçok rivayetin mevcudiyetinden bahsederek ilgili görüşü benimseyen müctehidlerin bu tutumunu tuhaf karşılamıştır.³¹ Hanefî fakih İbn Abidîn (ö. 1252/1836) ise şükür secdesine ilişkin aktarılan rivayetlerin neshedildiği hüccetini sahih bulmamıştır.

²⁶ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsîl*, thk. Muhammed Haccî vdğ (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/392-393.

²⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/70-71.

²⁸ Râfiî, *el-'Azîz*, 2/114.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-'âlemîn*, nşr. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/296.

³⁰ Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972), 5/118.

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, nşr. İsmâüddin es-Sabâbitî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993), 3/127.

Çünkü herhangi bir hükmün neshi ancak başka bir delille mümkündür. Ayrıca söz konusu rivayetler mensuh olsaydı Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve daha pek çok sahâbî Peygamber'in vefatından sonra dahi şükür secdesine gitmezlerdi.³²

1.2.3. Caiz Olmadığı Görüşü

Rükû olmadan şükür secdesi, caiz değildir. Bu görüş, Mâlikî fukahâsından İbn Huveyz Mindâd'a (ö. 390/1000) aittir. Onun bu husustaki delili Hz. Dâvûd'un secdesini konu edinen *"...Bunun üzerine rabbinden kendisini bağışlamasını dileyerek secdeye kapandı ve bütününü O'na yöneldi"*³³ ayetidir. Nitekim bu ayette rükû olmadan yapılan şükür secdesinin caiz olmadığına delalet söz konusudur. Çünkü ilgili ayette secdeyle beraber rükûdan da bahsedilmiştir. Buna göre şükür secdesi, ancak iki rekât namazın kılınmasıyla caizdir.³⁴

Rükû olmadan şükür secdesinin caiz olmadığına ilişkin getirilen ilgili ayetin istidlâlini doğru bulmayan İbn Rüşd el-Ced (ö. 520/1126) bunu şu şekilde izah etmiştir: *"Söz konusu ayetteki secde, şükür secdesi değil, tevbe secdesidir. Bu durumda şükür secdesinin tevbe secdesine kıyası, -tevbe secdesinin mubahlığının kabul edilmesi dışında- sahih değildir. Biz (Mâlikîler) ise tevbe secdesinin mubah olduğunu kabul etmemekteyiz. Bunun yanında bizim şeriatımız, günahlardan tevbe etme anında secde etmenin mubah olduğu hususunda Hz. Dâvûd'un şeriatına terstir."*³⁵ İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148), bahse konu ayete ilişkin *"Mezkûr ayetteki rükûun secde olduğu hususunda ulema arasında bir hilaf yoktur. Çünkü rükû, secdenin kardeşidir. Nitekim her rükû, secde; her secde ise rükûdur. Zira secde, meyletmek; rükû ise eğilmek demektir. Her biri, diğerine anlam yönünden delalet etmektedir. Bu yüzden secde, rükû olarak tesmiye edilmektedir."*³⁶ şu açıklamaları İbn Rüşd el-Ced'din eleştirisini destekler niteliktedir.

2. Şükür Secdesinde Aranan Şartlar

Şükür secdesinin tilâvet secdesine kıyas edilmesinden hareketle müctehidler, namazda aranan niyet, hadesten tahâret, necasetten tahâret, setr-i avret istikbâl-i kible şartların şükür secdesinde zorunlu olup olmadığını tartışmışlardır.³⁷

³² Muhammed Emîn b. Ömer İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 2/119.

³³ Sâd, 38/24.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, nşr. Hişâm Semîr el-Buhârî (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 15/183.

³⁵ İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsîl*, 1/393-394.

³⁶ Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/57.

³⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/68.

2.1. Zorunlu Olmadığını Savunanlar

Hanefîlerin ekseri ile bazı Mâlikî hukukçular yanında Hanbelî mezhebinin önemli temsilcilerinden İbn Teymiyye, Zeydî ve Zâhirî doktrinine göre, şükür secdesinde namazda aranan ilgili şartlara riayet edilmesi zorunlu değildir. Bu görüşe göre kişi abdestsiz, cünüp veya hayızlı, elbisesi necasete bulaşmış, avret yeri açık ve kıbleye yönelmeden şükür secdesinde bulunabilir.³⁸ Müctehidler ileri sürdükleri bu görüşü sahâbî uygulaması yanında bir takım aklî delillerle desteklemişlerdir. Bu delillerden bazıları şunlardır:

- İlgili şartlar namaz için belirlenmiştir. Şükür secdesi ise içerisinde rekât sayısı, tekbir getirme ve selam verme gibi hususlar bulunmadığından namaz cinsinden değildir.³⁹
- Şükür secdesinde namazda aranan şartların gerekli olduğunu söyleyebilmek için şer'î bir delile ihtiyaç vardır. Görüldüğü kadarıyla böyle bir delil söz konusu değildir. Binaenaleyh delilsiz hüküm vazedilemez. Kaldı ki Hz. Peygamber şükür secdesinde namazın şartlarına riayet edilmesi hususunda herhangi bir telkinde bulunmamıştır. Bununla birlikte şayet, şükür secdesinde namazda aranan şartlar gerekli olsaydı Hz. Peygamber, diğer ibadetlerde olduğu gibi bunu açıkça beyan ederdi.⁴⁰
- Hz. Peygamber'in şükür secdesine gittiğine dair varit olan rivayetlerin zahirine bakıldığında -namazda aranan şartların kendisinde var olup olmadığına bakmaksızın- şükür secdesini gerektiren hususun sadece var olması sebebiyle secdeye gittiği anlaşılmaktadır.
- Şükür secdesi tilâvet secdesine kıyas edilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'in tilâvet secdesi için namazda aranan şartlara riayet ettiğine dair bir nakil bulunmamaktadır. Ayrıca Necm suresini okuması sebebiyle Hz. Peygamber'le birlikte birçok kişi secde etmiştir. Bu durum üzerine Hz. Peygamber, oradakilere namazda aranan şartlara riayet etmeleri hususunda herhangi bir tavsiyede

³⁸ İbn Teymiyye, *el-lhtiyârâtü'l-fıkhiyye* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978), 424; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed Mağribî, *Mevâhibü'l-Celîl* (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 2/362; Hamevî, *Gamzû 'uyûnî'l-besâir*, 4/88-90; Ebû İbrahim İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm San'ânî, *Sübülü's-selâm* (Halep: Mektebetü Mustafa'l-bâbî'l-Halebî, 1960), 1/211; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 3/127; Abdurrahmân b. Muhammed İbn Kâsım, *el-lhkâm şerhu usûli'l-ahkâm* (Byy. 1406), 1/326.

³⁹ İbn Teymiyye, *er-Red ale'l-mantikiyyîn* (Lahor: Dâru Tercemânî's-Sünne, 1976), 50; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 1/211; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Hâşiyetü İbnî'l-Kayyım 'alâ Sünen-i Ebî Dâvûd*, 1/69.

⁴⁰ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Hâşiyetü İbnî'l-Kayyım 'alâ Sünen-i Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, h. 1415), 1/69.

bulunmamıştır.⁴¹

- İbn Ömer (ö. 73/693), şükür secdesini ilgili şartlara riayet etmeden eda etmiştir.⁴²
- Şükür secdesinin edasına sebep olan şey, bazen birden meydana gelmektedir. Dolayısıyla kişi, o an namazda aranan şartları taşımayabilir. Namazda aranan ilgili şartların yerine getirilmesi gerekçesine binaen şükür secdesinin ertelenmesi, söz konusu secdenin yapılmasındaki anlamın sırrına zarar vermektedir.⁴³

2.2. Zorunlu Olduğunu Savunanlar

Bazı Hanefî ve Mâlikî uleması yanında Hanbelîlerin ekseri ve Şâfiî hukukçulara göre şükür secdesinde namazda aranan ilgili şartlara riayet edilmesi zorunludur.⁴⁴ Bu görüşe göre kişi abdestsiz, cünüp veya hayızlı, elbisesi necasete bulaşmış, avret mahalli örtülmemiş ve kibleye yönelmeden şükür secdesinde bulunamaz. Müctehidler, ileri sürdükleri bu görüşü bir takım delillerle desteklemişlerdir. Bu delillerden bazıları şunlardır:

- Şükür secdesi, Allah'a takarrub/yakınlaşma anlamını taşıması yanında içerisinde tekbir getirme ve selam verme gibi unsurları barındırmaktadır. Bu cihetten şükür secdesi, namaza benzetilmiştir.⁴⁵ Bu itibarla namazda ilgili şartlar zorunlu görüldüğü gibi şükür secdesinde de gerekli olduğu söylenir.
- Şükür secdesinin ilgili şartlara riayet edilmeden yapılabileceği hususunda icma bulunmaktadır.⁴⁶

Şükür secdesinde namazda aranan şartlara riayet edilmesini zorunlu görmeyenler karşıt görüşün delillerini tenkit etmişlerdir. Şöyle ki İbn Kayyım el-Cevziyye şükür secdesinin namaza kıyas edilmesinin iki yönden mümkün olmadığını ifade etmiştir. Birinci yön; şükür secdesi ile namaz arasında çok güçlü fark bulunmaktadır. Nitekim şükür secdesinde kıraat, rükû ve selam verme bulunmamaktadır. Aynı şekilde şükür namazında saf tutulmazken,

⁴¹ Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî (Medine: Mecma'u'l-Meliki Fehd, 2004), 23/166.

⁴² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 23/166.

⁴³ Mağribî, *Mevâhibü'l-Celîl*, 2/362.

⁴⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/68; Ebû'l-Hasen Ali b. Süleymân Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Kahire: Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955-1956), 2/193; Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*, nşr. Zekerıyyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmıyye, 1997), 1/263.

⁴⁵ Şürünbülâî, *Merâkı'l-felâh*, 191; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 1/211.

⁴⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/193.

namazda saf tutulmaktadır.⁴⁷ Haneî fakihî Şürünbülâî (ö. 1069/159) ise şükür secdesinin Allaha takarrub etme manası taşımadığını ifade ederek reddiyede bulunmuştur.⁴⁸ Zeydî hukukçu Şevkânî (ö. 1250/1834) de şükür secdesini konu edinen herhangi bir hadis kaynağında bu secdenin namazda aranan ilgili şartlara riayet edilmesinin zorunlu olduğuna değinmediğini ifade etmiştir.⁴⁹ Muasır Hanbelî hukukçu İbn Kâsım (ö. 1392/1972) da söz konusu zorunluluğu ilzam edecek herhangi bir şer'î delilin olmadığını belirttikten sonra Hz. Peygamber'in şükür secdesine gittiğinde yanındakilere bu şartlara riayet etmeleri hususunda bir telkinde bulunmadığını ifade etmiştir.⁵⁰ Suudi Arabistanlı selefi âlim İbn Useymin (1929-2001) de şükür secdesinde namazda aranan ilgili şartlara riayet edilmesinin zayıf bir görüş olduğunu vurgulamıştır. Çünkü şükür secdesinin sebebi, ya nimetin tezahür etmesi ya da musibetin bertaraf bulmasıdır. Her iki durum kişi bazen abdestsiz, cünüp veya hayızlı iken vuku bulabilmektedir.⁵¹

3. Şükür Secdesinin Keyfiyeti

Şükür secdesinin meşru olduğunu savunan müctehidler, söz konusu secdenin namazın içinde ve dışında olmak üzere iki türlü olduğunu belirtmişlerdir.

3.1. Namazın Dışında Şükür Secdesi

3.1.1. Şükür Secdesinde Niyet ve Kıyam

Niyet, *"Kalbin bir şeye karar verip, o şeyin niçin yapıldığını bilmesidir."*⁵² Şükür secdesini yapmadan önce buna niyet etmenin hükmü fukaha tarafından tartışılmıştır. Genel kanaate göre şükür secdesinin sıhhati açısından niyet gerekli görülümüştür. Nitekim *"Ameller, niyetlere göredir."*⁵³ hadisi bağlamında şükür secdesi de takarrub manası güden bir ameldir. O halde ibadet yönü bulunan diğer amellerde niyet gerekli olduğu gibi şükür secdesinde de gereklidir.⁵⁴

Kıyam, *"Allah'ın huzurunda ayakta duruşu"* ifade etmektedir.⁵⁵ Şükür secdesinde kıyamın gerekli olup olmadığı tartışmalıdır.

⁴⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Hâşiyetü İbni'l-Kayyım 'alâ Sünen-i Ebî Dâvûd*, 1/69.

⁴⁸ Şürünbülâî, *Merâkı'l-felâh*, 191.

⁴⁹ Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 3/127.

⁵⁰ İbn Kâsım, *el-İhkâm*, 1/326.

⁵¹ Muhammed b. Sâlih İbn Useymin, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, thrc. Muhammed b. Süleymân (Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422-1428), 1/327.

⁵² İbrahim Kâfi Dönmez, "Niyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/169.

⁵³ Buhârî, *"Bed'ü'l-vahiy"*, 1.

⁵⁴ Zekeriyâ b. Muhammed Ensârî, *Esne'l-metâlib* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts), 1/197; Buhûti, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/449.

⁵⁵ Ebubekir Sifil, "Kıyam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/513.

Hanefî, bazı Şâfiî ve müftâ bih kanaatte Hanbelî hukukçulara göre şükür secdesinde kıyama durmak müstehaptır. Buna göre şükür secdesine gidecek kişinin önce kıyama durması daha sonra da secdeye gitmesi faziletlidir. Onların bu konudaki görüşlerinin temelini aklî ve naklî deliller oluşturmaktadır. Nitekim Ebû Bekre es-Sekafî (ö. 51/671) kanalıyla aktarılan bir rivayette şu bilgiye yer vermiştir: “Hz. Peygamber’in başı Hz. Aişe’nin kucağında iken savaşa katılan ordunun düşmana karşı zafer elde ettiği haberi kendisine verilince, kıyama durup secdeye kapılmıştır.”⁵⁶ Ümmü Seleme el-Ezdiyye’den rivayet olunan bir hadiste o şöyle demiştir: “Hz. Aişe’yi Kur’ân okurken gördüm. Secde ayetine geldiğinde kıyama durup secde etti.”⁵⁷ İlgili rivayet tilâvet secdesine ilişkindir. Ancak bilindiği üzere şükür secdesi heyet ve şartları bakımından tilâvet secdesine kıyas edilmektedir. Dolayısıyla, tilâvet secdesinde kıyama durmak müstehap olduğu gibi şükür secdesinde de müstehaptır. Ayrıca ilgili rivayetlerde “Ayaktayken yere kapıldı” manasına gelen حَرَّ ifadesi, şükür secdesinde kıyamanın mevcudiyetine delalet etmektedir.⁵⁸ Şâfiî ve bir görüşte Hanbelî hukukçulara göre ise şükür secdesinde kıyama durmak meşru değildir. Çünkü bu konuda kendisiyle hüccet getirmenin mümkün olduğu herhangi bir nas söz konusu olmamıştır.⁵⁹ Ayrıca şükür secdesi, şartları ve keyfiyeti bakımından tilâvet secdesine benzemektedir.⁶⁰ Buna göre tilâvet secdesinde kıyama durulmadığı gibi şükür secdesinde de kıyama durulmaz.

3.1.2. Şükür Secdesinde Tekbir Getirme

Tekbir, “Allah’ın en yüce varlık olduğunu belirtmek maksadıyla ‘Allahüekber’ lafzını söylemektir.”⁶¹ Şükür secdesine eğilip kalkarken tekbir getirmenin meşru olup olmadığı tartışmalı konulardandır. Yaygın kanaate göre şükür secdesine eğilip kalkarken tekbir getirmek meşrudur.⁶² Nitekim İbn Ömer bir rivayette şöyle demiştir: “Hz. Peygamber, bize Kur’an okurdu. O, secdeye gideceği vakit tekbir getirirdi.”⁶³ İlgili hadisten secdeye giderken tekbir getirmenin meşru olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca namazdaki secdeler

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şu’ayb el-Arnaût vdğ (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1995-2001), 34/106.

⁵⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), “Salât”, 425.

⁵⁸ Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, 1/321; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 2/223; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/198; Mansûr b. Yûnus Buhûtî, *Keşşâfü’l-kinâ’ an metni’l-iknâ’* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1983), 1/449.

⁵⁹ Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, 1/322; Buhûtî, *Keşşâfü’l-kinâ’*, 1/449.

⁶⁰ Ebû İshâk İbrahim b. Ali Şirâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts), 1/164.

⁶¹ Saffet Köse, “Tekbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/344.

⁶² Serahsî, *Şerhu’s-Siyerü’l-kebir*, 1/153; Şürûnbulâfî, *Merâkı’l-felâh*, 191; Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, 1/322; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/197.

⁶³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 332.

eda edilirken tekbir getirilmektedir. Şükür secdesi, takarrub anlamı taşıması bakımından namaz cinsinden sayılmıştır.⁶⁴ Bu durumda namazda secdeye gidişlerde tekbir getirildiğine göre şükür secdesinde de tekbir getirilir.

Bazı Mâlikî hukukçular yanında iki görüşten birinde Hanbelîlere göre ise şükür secdesine eğilip kalkarken tekbir getirmek meşru değildir. Nitekim İbn Teymiyye'nin aktardığına göre gerek Hz. Peygamber'den gerekse sahâbeden bu yönde bir uygulama aktarılmamıştır.⁶⁵ İbn Teymiyye, şükür secdesine eğilip kalkarken tekbir getirilmesini meşru görenleri, bu secdenin namaz nevinden olduğunu zannetmelerinden kaynaklandığını, şükür secdesinde tekbir getirmenin meşruiyetine delalet eden herhangi bir nassın olmadığını söyleyen Şevkânî de Hz. Peygamber'in şükür secdesinde tekbir getirmediğini ifade ederek karşıt görüşü eleştirmiştir.⁶⁶

Tekbir getirirken ellerin kaldırıp kaldırılmayacağı da tartışmalı meselelerdendir. Hanefî ve iki görüşten birinde Hanbelî hukukçulara göre tekbir anında eller kaldırılmaz.⁶⁷ Şâfiî ve iki görüşten birinde Hanbelîlere göre ise eller kaldırılır.⁶⁸

3.1.3. Şükür Secdesinde Dua

Şükür secdesinde muayyen bir duanın okunmasının gerekli olup olmadığı tartışılmıştır. Genel kanaate göre şükür secdesinde okunmak üzere muayyen bir dua yoktur. Önemli olan Allah'a yapılacak şükürün secdede en uygun bir dille ifa edilmesidir. Bununla birlikte Nevevî, şükür secdesine giden kişinin tilâvet secdesine ilişkin aktarılan şu dualarda bulunmasını müstehap görmüştür:⁶⁹

اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا “سَجْدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ” عِنْدَكَ أَجْرًا، وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ دُخْرًا، وَضَعُ عَنِّي بِهَا وَرْرًا، وَأَقْبِلْهَا مِنِّي، كَمَا قَبِلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ “دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ”

“Yüzüm kendisini yaratana, şekil verene, güç kuvvetiyle kulağını ve gözünü yarıp çıkarana secde etti.”⁷⁰ “Allah'ım! Bununla bana kendi indinde bir ecir yaz, bunu benim için katında zahire eyle! Bununla benim yükümü hafiflet! Bunu kulun Hz. Dâvûd'dan kabul ettiğin gibi benden de kabul et!”⁷¹

⁶⁴ Şürûnbülâli, *Merâkî'l-felâh*, 191; Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/412; San'ânî, *Sübülû's-selâm*, 1/211.

⁶⁵ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/412; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 23/169.

⁶⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 23/169; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 3/127.

⁶⁷ Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, thk. Emîn Sâlih Şa'bân, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 2/677.

⁶⁸ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/322; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/197.

⁶⁹ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/322.

⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts), “Salât”, 70.

⁷¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğ. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977), “Salât”, 407.

Azınlığın teşkil ettiği bir görüşte Hanbelîlere göre şükür secdesinde “Yüce olan rabbim her türlü eksik sıfatlardan uzaktır” manasına gelen “Sübhâne rabbiye'l-a'lâ” ifadesinin en az bir defa söylenmesi gerekir. Nitekim şükür secdesi, bir nevi namazdır. O halde namazdaki secde de telaffuz edilen ifadenin şükür secdesinde de söylemi gerekir. Bu söyleme ilave olarak yukarıda geçen tilâvet secdesindeki duaların telaffuzu da güzel görülmüştür.⁷² Ancak Şevkânî azınlığın teşkil ettiği bu görüşü, hadis kaynaklarında Hz. Peygamber’in şükür secdesinde ne dediğine yer verilmemiştir, diyerek tenkit etmiş, burada önemli olan hangi lafızla olursa olsun şükür secdesinde bulunacak kişinin Allah’a çokça şükretmesi, bol dua ve yakarıшта bulunması olduğunu belirtmiştir.⁷³

3.1.4. Şükür Secdesinde Teşehhüd ve Selâm

Teşehhüd, “Namaz kılarken ka'dede kelime-i şehâdeti içeren Tahiyat duasının okunmasıdır.”⁷⁴ Şükür secdesinde teşehhüdün okunup okunmayacağı ihtilafıdır. Tilâvet secdesi ve cenaze namazında teşehhüd okunmadığı gibi genel kanaate göre de şükür secdesinde teşehhüd okunmaz.⁷⁵ Şâfiî mezhebi bu konuda iki farklı görüş ortaya koymuştur. Bunlardan biri, şükür secdesinde teşehhüdün okunması şarttır. Çünkü tekbirin getirildiği şükür secdesinde teşehhüdün okunmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Esah olarak nitelendirilen diğer görüşe göre ise teşehhüdün okunması şart değildir. Çünkü teşehhüd, kıyamın mukabilindedir. Buna göre şükür secdesinde kıyamda durulmadığı gibi teşehhüdün okunmasına da gerek yoktur.⁷⁶

Selâm, “Namazdan çıkmak maksadıyla başı sağa-sola çevirip asgari olarak es-Selâmü ‘aleyküm ifadesiyle okunan duadır.”⁷⁷ Bir nevi namaza benzediği ifade edilen şükür secdesinde selam vermenin şart olup olmadığı tartışılmıştır. Hanefî uleması, şükür secdesinde selam vermenin meşru olmadığını belirtirken,⁷⁸ Şâfiîler sahih kanaate göre bunun şart olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü şükür secdesi, bir nevi namazdır. Namaza tekbirle girilir,

⁷² Buhûti, *Dekâ'iku ulî'n-nuhâ* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993), 1/254. *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/449.

⁷³ Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâru'l-mütedeffik 'alâ hadâiki'l-ezhâr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts), 175.

⁷⁴ Fahrettin Atar, “Teşehhüd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/563.

⁷⁵ Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed Kelvezânî, *el-Hidâye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Abdüllatîf Hamîm-Mâhir Yâsîn el-Fahl (Kuveyt: Müessesetü Garâs, 2004), 91; Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/412; Hamevî, *Gamzü 'uyûni'l-besâir*, 4/87.

⁷⁶ Râfiî, *el-'Azîz*, 2/109; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/68.

⁷⁷ Mehmet Efendioğlu, “Selâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/342.

⁷⁸ Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlimiyye, Beyrut 1986), 1/192.

selamla çıkılır. O vakit şükür secdesinde de bu durum geçerlidir.⁷⁹ Kimi Hanbelî fukahası ise şükür secdesinde bir ya da iki defa selam vermenin vacip olduğunu söylerken⁸⁰ kimileri bunun şart olmadığını beyan etmiştir. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber ve ahabından herhangi bir uygulama aktarılmamıştır. Bazı Hanbelî hukukçular ise şükür secdesinde bir ya da iki defa selam vermenin caiz olduğunu ifade etmişlerdir.⁸¹ İbn Teymiyye bunun nassla değil aksine kıyas delili ya da tâbiîn müctehidlerinin kavliyle temellendirilmesinin muhtemel olduğunu dile getirerek şükür secdesinin Hz. Peygamber tarafından namaz olarak isimlendirilmediğini dolayısıyla bu secde de selam vermenin bidat olduğunu söylemişlerdir.⁸²

3.2. Namazın İçinde Şükür Secdesi

Klasik fûru fıkıh eserlerine bakıldığında namazın içinde şükür secdesi meselesinin iki başlık altında incelendiği görülmektedir. Bunlardan biri Sâd suresinde geçen secde ayetinin⁸³ namazda okunması halinde şükür secdesine gidilip gidilmeyeceğidir. Diğeri ise namazdayken kendisine ulaşan herhangi bir müjdeden dolayı şükür secdesinde bulunup bulunulmayacağıdır.

3.2.1. Namazda Sâd Suresindeki Secde Ayetinin Okunması

Sâd suresindeki ilgili secde ayetinin şükür ya da tilâvet secdesi olup olmadığı hususunun açıklığa kavuşturulması meselenin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu itibarla Hanefî, Mâlikî ve iki görüşten birinde Hanbelî hukukçulara göre mezkûr surede yer alan secde, tilâvet secdesidir. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen “Hz. Peygamber, Sâd suresinde secde yaptı” mealindeki hadis, bu görüşün delillerindendir.

Şâfiî ve iki görüşten birinde Hanbelîlere göre mezkûr surede yer alan secde, şükür secdesidir. Onların bu konudaki delili şunlardır:

- İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hz. Dâvûd, bu sureyi okuduğunda, tevbe niyetine secde etti. Biz ise şükür amacıyla secde ederiz.”⁸⁴ Yine bir başka rivayette İbn Abbâs şöyle demiştir: “Sâd suresindeki secde, azâim-i sucûddan (vazgeçilmez secdelerden) değildir. Ama ben Hz. Peygamber'i o surede secde ederken gördüm.”⁸⁵ Bahse konu hadislerde, Sâd suresindeki secdenin şükür secdesi olduğu açık bir

⁷⁹ Râfiî, *el-'Azîz*, 2/109; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/68.

⁸⁰ Buhârî, *Dekâ'iku ulî'n-nuhâ*, 1/253.

⁸¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/198.

⁸² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 21/277; 23/171.

⁸³ Sâd, 38/24.

⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Salât”, 330.

⁸⁵ Buhârî, “Salât”, 3.

şekilde anlaşılmaktadır.⁸⁶

- Ebû Saîd el-Hudrî'den naklen şöyle der: "Hz. Peygamber, minberdeyken Sâd suresini okudu. Secde ayetine gelince inip secde etti. Cemaat de O'nunla secde etti. Başka bir gün yine aynı sureyi okudu. Secde ayetine gelince cemaat secde yapmaya hazırlandı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Bu ancak bir nebinin tevbe secdesidir. Ama ben sizin secdeye hazırlandığınızı gördüm, buyurup minberden indi ve secde etti. Cemaat de secde etti."⁸⁷ Nevevî, Hz. Peygamber'in bu davranışını ilgili suredeki secdenin tilâvet secdesi olmadığına delil saymıştır.⁸⁸

Mezkûr surede yer alan secdenin, tilâvet secdesi olduğunu söyleyenler "Sâd suresindeki secde, azâim-i sucûddan (vazgeçilmez secdelerden) değildir" sözünün Hz. Peygamber'e değil İbn Abbâs'a aidiyetini hatırlatarak, Hz. Peygamber'in bu husustaki uygulamasına mukabil sahâbe sözüne itibar edilmeyeceğini belirtmişlerdir. Ayrıca Hanefî hukukçu Tahâvî (ö. 321/93) "Bir secdenin şükür için olması, onun tilâvet secdesi olmasına engel değildir. Çünkü bütün ibadetler, Allah'a şükür niteliğini haizdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in yapmış olduğu secde mücerred bir şükür secdesinden ibaret değildir. Aksine aynı zamanda hem şükür hem de tilâvet secdesidir" diyerek karşıt görüşün delil olarak getirdiği "Hz. Dâvûd, bu sureyi okuduğunda, tevbe niyetine secde etti. Biz ise şükür amacıyla secde ederiz"⁸⁹ mealindeki hadisin kendi görüşlerine hüccet olduğuna değinmiştir.⁹⁰ Hanefî fakihî Kâsânî (ö. 587/1191), karşıt görüşün delil getirmiş olduğu Ebû Saîd el-Hudrî rivayeti hakkında şöyle demiştir: "İlgili rivayet bize hüccet olmaktadır. Çünkü biz bu secdeyi, Allah Teâlâ'nın Hz. Dâvûd'u bağışlaması, ona mertebeler vadetmesi ile ilgili nimetlerine bir şükür olarak yapmaktayız. Bu bizim hakkımızda büyük bir nimettir. Çünkü rabbimiz hatalarımızı affederek bize nimetini vermektedir. O halde bu ayetteki secde tilâvet secdesidir. Çünkü sebebi mevcuttur ki o da ayetin okunmasıdır. Hz. Peygamber'in ilk cumada bu secdeyi yapması, onun tilâvet secdesi olduğunu göstermektedir. Ama diğer Cuma da terk etmesi onun tilâvet secdesi olmadığına karine teşkil etmez. Nitekim Hz. Peygamber'in

⁸⁶ Ensârî, *Fethü'l-vehhâb bişerhi Menheci't-tullâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418), 1/99; Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 2/37; Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdü's-sârî* (Mısır: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, h. 1323), 7/315.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 330.

⁸⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/60.

⁸⁹ Ebû Dâvûd, "Salât", 330.

⁹⁰ Ömer b. Ali İbn Mülakkin, *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*, thk. Dâru'l-Felâh (Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008), 8/394-395.

*secdeyi ertelemiş olması muhtemeldir.*⁹¹

Namazdayken ilgili ayetin okunması durumunda tilâvet secdesi amacıyla secdeye gitmek müstehaptır. Ancak şükür secdesi amacıyla secdeye gitmenin caiz olup olmadığı tartışmalıdır. İki görüşten birinde Şâfiî ve Hanbelî müctehidler, buna cevaz verirken; iki görüşten birinde Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde yaygın kanaate göre bu caiz değildir. Bu itibarla namazdayken ilgili ayeti okuduktan sonra bilmeden şükür secdesine gitmek, sehiv secdesi gerektirir. Ancak bunun caiz olmadığını bilen kişi buna rağmen şükür secdesine gitmişse bu durumda iki vecihten birinde Şâfiî sahih kanaatte ise Hanbelîlere göre namaz bozulur. İki vecihten birinde Şâfiî ve bazı Hanbelîlere göre ise namaz bozulmaz. Çünkü şükür secdesi, tilâvet secdesine benzemektedir. Namaz içinde tilâvet secdesinde bulunulması namazı bozmadığı gibi şükür secdesinde de bulunulması namazı batıl kılmaz.⁹²

İlgili ayetin tilâvet secdesi olduğu görüşünü benimseyen imam namazdayken secdeye giderse bakılır: cemaat, bu ayetin tilâvet secdesi olduğuna inanıyorsa bu durumda imama tabi olunur. Aksi halde cemaatin imama tabi olup olmayacağı hususunda Nevevî şu üç görüşten bahsetmiştir: “Birinci görüşe göre; cemaat, imama tabi olmaz, dilerse imamdan ayrılır münferit olarak namaza devam eder. Dilerse imamın secdeden kalkmasını bekler. Şayet cemaat, imamı beklerse sehiv secdesinde bulunmaz. Bu esah görüş olarak kaydedilmiştir. İkinci görüşe göre cemaat, imama tabi olmaz, dilerse imamdan ayrılır münferit olarak namaza devam eder, dilerse imamın secdeden kalkmasını bekler. Bu konuda muhayyerdir. Ancak cemaat imamı beklemesi durumunda namazın bitiminde, sehiv secdesinde bulunmalıdır. Çünkü imam cemaatin nazarında bilmeden namazda fazla bir eylemde bulunmuştur. Üçüncü görüşe göre de cemaat, böyle bir durumda mutlak surette imama tabi olmalıdır.”⁹³

3.2.2. Namaz Kılarken Şükür Secdesinde Bulunma

Şükür secdesinin namazın içinde bilmeden veya unutarak yapılması halinde namaz, bozulmaz. Ancak söz konusu yanlışla sebebiyle sehiv secdesi yapılır.⁹⁴ Bu secdenin verilen müjdeli bir haberden dolayı namazdayken bilerek/taammüden yapılması durumunda namazın bozulup bozulmayacağı hususu ihtilafli konulardandır. Hanefî fukahasına göre secdenin namaz içerisinde ziyade olarak yapılması, söz konusu namazın fesada uğramasını gerektirmez. Nitekim mutlak surette secde, namazın içinde yapılabilen

⁹¹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 1/193.

⁹² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/163; Kelvezânî, *el-Hidâye*, 91; Ebû’l-Huseyn Yahyâ b. Ebî’l-Hayr İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi’l-İmâmî’ş-Şâfi’î*, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2000), 2/294-295; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/122; İbn Müflih, *el-Mübdî’*, 2/37.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû’*, 4/61.

⁹⁴ Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 1/196.

fiillerdendir. Secdenin yapılmasıyla namaz bozulmadığı gibi secdeye benzer niteliğe sahip şükür secdesiyle de namaz bozulmaz.⁹⁵

Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre ise bu durum namazı bozar. Hanefîlerden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) de bu yönde kanaat ortaya koymuştur. Nitekim bir secdenin bilerek namaza ziyade niteliğinde dâhil edilmesi, o namazda bir rekâtın bilerek ziyade edilmesi anlamını taşımaktadır. Ayrıca şükür secdesinin sebebi, kılınan namazla alakalı değildir. Bu durumda namazla bağlantısı olmayan bir şeyin namazın içinde bilerek yapılması, namazı doğrudan bozar.⁹⁶

3.3. Şükür Secdesinin Açıktan Yapılması

Müctehidler, şükür secdesinin açıktan yapılmasında herhangi bir beis olmadığı hususunda hem fikirdir. Ancak kişi bir başkasında hastalık gördüğünde söz konusu hastalık kendisinde olmaması sebebiyle şükür secdesini açıktan yapıp yapamayacağı tartışmalıdır. Şu kadarı var ki bahse konu hastalık bazen kişinin dininde bazen de bedeni veya malında olabilmektedir. Dindeki hastalık kişinin fasık ya da küfür ehli olması; bedenindeki hastalık engelli veya noksan olması; malındaki hastalık ise; iflas etmesi, kıtlığa maruz kalması vb. hususlardır.

Genel kanaate göre kişinin, bir başkasının beden veya malında görmüş olduğu hastalık sebebiyle açıktan şükür secdesinde bulunması caiz değildir. Çünkü açıktan secde yapılması halinde karşı taraf bundan incinebilir.⁹⁷ Hanbelî hukukçu Buhûtî (ö. 1051/1641) Hz. Peygamber'in bedensel kusuru bulunan birini gördüğünde açıktan şükür secdesinde bulunduğuna dair rivayeti⁹⁸ esas alarak genel kanaate muhalefet etmiştir.⁹⁹

Kişinin bir başkasının dininde görülen hastalık sebebiyle açıktan şükür secdesinde bulunup bulunulmayacağı ihtilaflı meselelerdendir. İki görüşten birinde Hanbelîlere göre, böyle bir durumda açıktan secde edilebilir. “*Seni imtihan ettiği şeyde bana afiyet veren ve birçok yarattığından beni üstün kılan Allah’a hamdolsun!*” mealindeki الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَافَانِي مِمَّا ابْتَلَاكَ بِهِ، وَفَضَّلَنِي عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيلًا duasının secdede okunması müstehaptır.¹⁰⁰ Şâfiî ve iki vecihten birinde Hanbelîlere göre böyle bir durumda şükür secdesinin açıktan yapılması birilerini söz konusu hastalıktan alıkoyup İslâm'ın özüne

⁹⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/171.

⁹⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/171; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/61; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/196; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/196.

⁹⁷ Râfiî, *el-'Azîz*, 2/114; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/68; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/201.

⁹⁸ Huseyn b. Mes'ûd Bağavî, *Mesâbîhu's-sünne*, thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî vdğ (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987), 1/502.

⁹⁹ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/450.

¹⁰⁰ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/450.

döndürebilmesi kuvvetle muhtemelse bu durumda şükür secdesinin açıktan yapılması meşrudur. Aksi halde açıktan şükür secdesini yaparak mefsedete sebebiyet verecekse açıktan şükür secdesini yapması caiz olmaz.¹⁰¹

3.4. Şükür Secdesinin Kazası

Şükür secdesinin o an yapılamaması halinde kazasının mümkün olup olmadığı hususunda –görülebildiği kadarıyla- sadece Şâfiîler iki farklı görüş beyan etmişlerdir. Bazı Şâfiî uleması, şükür secdesinin kazasının nafilâ namazlarda olduğu gibi caiz olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim Ümmü Seleme'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, ikinci namazından sonra kendisine gelen kabileye İslâm'ı anlatması sebebiyle kılmamış olduğu öğle namazının son sünnetini kaza etmiştir.¹⁰² Ayrıca Hz. Peygamber, Ebû Saîd el-Hudrî'nin aktardığı bir hadiste vitir namazını kılmadan uyuyanın ya da bu namazı unutan kişinin hatırladığında kılabileceğini açıkça söylemiştir.¹⁰³ İlgili rivayetlerden Hz. Peygamber'in, nafilâ namazların kazasını yaptığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Şükür secdesi de bir nevi nafilâ namazlara benzediğinden nafilâ namazları kaza edilebildiği gibi şükür secdesi de kaza edilebilir.¹⁰⁴

Bazı Şâfiî âlimleri de şükür secdesinin kaza edilebilmesi için secdeye sebep olan durum ile şükür secdesi arasında örfe göre uzun bir zamanın geçmemesi kaydıyla söz konusu secdenin kazasının mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Binaenaleyh ilgili hususlar arasında uzun bir zamanın geçmiş olması, şükür secdesinin kaza edilmesinin meşruiyetine hâlel getirir. Nitekim şükür secdesi, sonradan meydana gelen bir sebeple ilişkilidir. Buna göre o sebep var olduğu an söz konusu secde yapılabilir. Aksi halde şükür secdesine sebep olan şey ile ilgili secde arasında uzunca bir zaman geçmişse kaza edilemez. Çünkü şükür secdesinin vakti, -vaktinde eda edilmeyen kûsûf, husûf ve istiskâ namazlarında olduğu gibi- artık hükmen fevt etmiştir.¹⁰⁵

Sonuç

İslâm ibadet esasları içerisinde incelenmeye tabi olan şükür secdesi ve ona bağlı fikhî meselelerin ihtilafî konulardan olduğu tespit edilmiştir. Bu ihtilafın medarı, şükür secdesine ilişkin aktarılan gelen rivayet ve sahâbe-tâbiîn

¹⁰¹ Nevevî, *el-Mecmû*, 4/68; Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/201; Abdüllatif, Muhammed b. İbrahim, *Şerhu kitâbi âdâbi'l-meşy ile's-salâti evi'l-ibâdâti*, nşr. Muhammed b. Abdurrahman (Riyâd: by, 1419), 114.

¹⁰² Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), "Salât", 54.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, "Salât", 340.

¹⁰⁴ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/207; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 3/34-35; Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *İthâfû's-sâdeti'l-muttaîn bi-şerhi İhyâi 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1994), 3/457.

¹⁰⁵ Nevevî, *el-Mecmû*, 4/69-71; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/199; Ebûbekir Muhammed Şettâ Dimyâtî, *İ'ânetü't-tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts), 268.

uygulamalarının birbirinden farklı olmasıdır. İleri sürülen naslar ve bu naslara bağlı olarak yapılan yorumlamalar müvacehesinde şükür secdesinin meşru olmadığı dile getirilse de neredeyse tevâtür derecesine ulaşmış birçok rivayet bu secdenin nebevî sünnetten olduğuna karine teşkil etmektedir.

Şükür secdesinin meşruiyetine hükmedenler, bu secdenin namazın dışında yapılabileceğinde hem fikir olsalar da bu secdenin namaza benzetilmesinden mütevellid içerisinde niyet etme, tekbir getirme, kıyamda bulunma, dua etme, teşehhüd duasını okuma ve selâm verme gibi birtakım eylemlerin eda edilip edilmeyeceği hususunda aynı kanaati taşımamaktadırlar. Hz. Peygamber'in namazda Sâd suresini okuyup secde ayetine geldiğinde secdede bulunması şükür secdesinin namazın içinde yapılıp yapılamayacağı ihtilafını beraberinde getirmiştir. Bu ihtilafın temel sebebinin ise Sâd suresindeki secde ayetinin tilâvet secdesi mi yoksa şükür secdesi mi olduğu yönünde ileri sürülen görüşler ve buna bağlı teviller olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ulaşılan hayırlı haber veya nimet elde edilmesi ya da musibetin bertaraf bulması gibi sebeplerle namazda şükür secdesine gidilmesi baskın kanaate göre namazda istenmeyen fazlalık olarak değerlendirilmiş ve namazın sıhhati açısından tutarlı bulunmamıştır. Genel kanaate aykırı olarak Hanefiler, böyle bir durumda yapılan şükür secdesinin ilgili secdenin namazın bir parçası gibi olması hasebiyle namaza zarar vermeyeceğini belirtmişlerdir.

Şükür secdesinin tilâvet secdesine benzetilmesi, bu secdenin tilâvet secdesinde olduğu gibi kibleye yönelerek, abdestli, necasetten arınmış ve avret mahallinin setredilmiş bir şekilde uygulanıp uygulanmayacağı tartışmasını beraberinde getirdiği görülmüştür. Kimi doktrin aktarıla gelen rivayetlerde şükür secdesinin namazda aranan şartlara riayet edilerek yapılması gerektiğine dair bir hususa değinilmemesini hüccet göstererek ilgili şartlara riayet etmeden yapılabileceğini ifade ederken; kimi doktrin ise söz konusu secdenin Allah'a takarrub etme manası taşımasından hareketle ilgili şartlara riayet edilmeden yapılamayacağı yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in şükür secdesini açıktan yaptığına dair rivayetleri dikkate alan müctehidler, bu secdenin açıktan yapılıp yapılamayacağı hususunu tartıştıkları gözlemlenmiştir. Cumhur, nimeti elde etme sebebiyle kişinin şükür secdesini açıktan yapabileceği hususunda ittifak etmiştir. Yaygın kanaate göre bir başkasının bedenindeki ya da malındaki noksanlıktan ötürü şükür secdesinin açıktan yapılmaması daha isabetli görülmüştür. Bunda kişinin rencide edilmemesi gayesi düşünülmüştür. Yine bir başkasının dininde görülen noksanlık sebebiyle şükür secdesinin açıktan yapılması karşı tarafı bahse konu noksanlıktan uzaklaştıracaksa bu durumda şükür secdesi açıktan yapılır. Aksi halde açıktan yapılması doğru görülmemiştir. Şükür secdesinin sebebi aniden gelişen bir müjde ya da musibetin bertaraf bulması olduğundan o an şükür niyetine secdeye gidilmesi esas kabul edilmiştir. Aksi takdirde

sebeup ile yapılması düşünülen şükür secdesi arasında uzun bir fasılanın bulunması, söz konusu secdenin daha sonra kazasına imkân tanımaz.

Hâsıl-ı kelim şükür secdesine ilişkin fikhî meselelerin neredeyse tamamının nasların ve buna bağlı sahâbe uygulamalarının muhtelif yorumlanması sebebiyle ictihad mahsulü olduğu ortadadır.

Kaynakça

- Abdülkadir Geylânî, Ebû Muhammed Abdülkadir b. Mûsâ. *el-Gunye li-tâlibî tarîki'l-hak 'azze ve celle*. nşr. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Abdüllatif, Muhammed b. İbrahim. *Şerhu kitâbi âdâbi'l-meşy ile's-salâti evi'l-îbâdâti*. nşr. Muhammed b. Abdurrahman. Riyâd: by, 1419.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vdğ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001.
- Atar, Fahrettin. "Teşehhüd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. 40/563-564.
- Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. thk. Emîn Sâlih Şa'bân. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bağavî, Huseyn b. Mes'ûd. *Mesâbihu's-sünne*. thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî vdğ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ. Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Buhûtî, *Dekâ'iku uli'n-nuhâ*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- Burhânüddîn el-Buhârî, Ebû'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Cebrîn, Abdullah b. Abdülaziz. *Sücûdü's-şükür sıfatuhu ve ahkâmüh*. Mekke: Dâru Alemlî'l-Fevâid, 1996.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd. *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Çağrı, Mustafa. "Şükür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010. 39/259-261.
- Dalgın, Nihat. "Secde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009. 36/271-272.
- Dimyâtî, Ebûbekir Muhammed Şettâ. *İ'ânetü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Niyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul:

- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. 33/169-172.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk. *Sünen-ü Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Efendioğlu, Mehmet. "Selâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009. 36/342-343.
- Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed. *Esne'l-metâlib*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Ensârî, *Fethü'l-vehhâb bişerhi Menheci't-tullâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-şerhi'l-kebîr*. thk. Abdülazîm eş-Şinâvî. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Fidanboy, Ömer. *Burhânüddîn en-Nesefî'nin Ulûhiyyet Anlayışı -İsimler ve Sıfatlar*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2023.
- Fidanboy, Ömer. İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî ve Kelâm Anlayışı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Eylül-2022, 132-143.
- Fidanboy, Ömer. *Buhârî'nin İlk Şârihlerinden İbn Battâl el-Kurtubî ve Belli Başlı Kelâmî Görüşleri*. Güncel Temel İslam Bilimleri Araştırmaları. İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2023).
- Hamevî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *Gamzû 'uyûni'l-besâir şerhu kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali. *ed-Dürrü'l-muhtâr*. nşr. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Osmân b. Ömer. *Câmi'u'l-ümmehât*. nşr. Ebû Abdurrahmân el-Ahdar el-Ahdarî. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 1998.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Muhalîlâ bi'l-âsâr*. thk. Abdülğaffâr Süleymân el-Bendârî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kâsım, Abdurrahmân b. Muhammed. *el-İhkâm şerhu usûli'l-ahkâm*. Byy. 1406.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an Rabbi'l-'âlemîn*. nşr. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, *Hâşiyetü İbni'l-Kayyım 'alâ Sünen-i Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, h. 1415.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbnü'l-Müberred, Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasan. *Mahdu's-savâb fî fedâ'ili emîri'l-mü'minin Ömer ibni'l-Hattâb*. Medine: 'İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 2000.
- İbn Müflih, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*. nşr.

- Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Mülakkın, Ömer b. Ali. *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*. thk. Dâru'l-Felâh. Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. thk. Muhammed Haccî vdğ. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâ'îl. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *eş-Şerhu'l-mümte' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*. thr. Muhammed b. Süleymân. Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422-1428.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî. Medine: Mecma'u'l-Meliki Fehd, 2004.
- İbn Teymiyye, *er-Red ale'l-mantıkiyyîn*. Lahor: Dâru Tercemânî's-Sünne, 1976.
- İbn Teymiyye, *el-İhtiyârâtü'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1978.
- İmrânî, Ebû'l-Huseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'î*. nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vdğ. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *İrşâdû's-sârî*. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, h. 1323.
- Kelvezânî, Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed. *el-Hidâye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî*. thk. Abdüllatîf Hamîm-Mâhir Yâsîn el-Fahl. Kuveyt: Müessesetü Garâs, 2004.
- Kevsec, Ebû Ya'kûb İshâk b. Mansûr. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*. thk. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim vdğ. Medine: Câmî'atü'l-İslâmiyye, 2004.
- Köse, Saffet. "Tekbir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. 40/344.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. nşr. Hişâm Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*. thk. Abdülhalîm Mahmûd – Mahmûd b. eş-Şerîf. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Mağribî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-Celîl*. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasen Ali b. Süleymân. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî. Kahire: Matba'atü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955-1956.

- Murtazâ ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed. *İthâfû's-sâdeti'l-müttaîn bi-şerhi İhyâi 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1994.
- Münâvî, Muhammed Abdür-raûf b. Tâcil'ârifîn. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, ts.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed. *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-ş-şerî'a*. thk. Ebû'l-Yezîd Ebû Zeyd el-Acemî. Kahire: Dâru's-Selâm, 2007.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- San'ânî, Ebû İbrahim İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm. *Sübülü's-selâm*. Halep: Mektebetü Mustafa'l-bâbi'l-Halebî, 1960.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*. thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen eş-Şafi'î. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Seyyid Sâbık. *Fikhu's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1977.
- Sifil, Ebubekir. "Kıyam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022. 25/513-514.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali. *Neylû'l-evtâr şerhu Münteke'l-ahbâr*. nşr. İsmâüddin es-Sabâbitî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- Şevkânî, es-Seylû'l-cerrâru'l-mütedeffık 'alâ hadâiki'l-ezhâr. Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şürünbülâlî, Hasen b. Ammâr. *Merâkı'l-felâh bi-ımdâdi'l-fettâh*. nşr. Salâh Muhammed Uveyza. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğ. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962-1977.